

УДК 378.147[378.6]:614.849

Оксана Повстин

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Соціально-економічні процеси, які відбуваються в українському суспільстві, прагнення нашої держави інтегруватися в міжнародне співтовариство, ризики, загрози та небезпеки природного, техногенного і соціального характеру, які продукує соціум, а також виняткові небезпеки, викликані військово-терористичними подіями на сході нашої країни, вимагають подальшого вдосконалення діяльності державних структур, які відповідають за безпеку людини, в тому числі: пожежну, цивільну, екологічну, інформаційну, соціальну тощо. Передусім це стосується фахівців Державної служби України з надзвичайних ситуацій, завданнями якої є: захист населення, територій, навколишнього середовища та майна від аварій і катастроф; організація та виконання аварійно-рятувальних, пошукових та інших невідкладних робіт; локалізація зони впливу шкідливих наслідків надзвичайних ситуацій, нагляд за станом техногенної безпеки на потенційно небезпечних об'єктах тощо.

Відповідно до Стратегії національної безпеки України, розвиток ДСНС має забезпечити підвищення її спроможності щодо ефективного управління єдиною державною системою цивільного захисту населення, оснащення підрозділів сучасними видами техніки, засобами і спорядженням, оптимізацію розміщення її структур, упровадження системи екстреної допомоги, підготовки та просвіти громадян щодо норм і правил поведінки в надзвичайних ситуаціях [8]. Водночас, підготовку фахівців різних напрямів галузі безпеки людини з огляду на сучасні виклики нині розглядають значно ширше – як навчання фахівців із метою дотримання безпеки життєдіяльності та цивільного захисту населення: пожежної безпеки, цивільної безпеки, екологічної безпеки, кібербезпеки, психологічного та соціального захисту, охорони праці та ін. Такою є світова практика, зокрема це підтверджує досвід Асоціації вищих навчальних закладів Європейського Союзу, які працюють у цій галузі (European Fire Service Colleges' association).

Зазначимо, що суттєве підвищення вимоги до управлінських якостей фахівців ДСНС України пов'язане зі збільшенням обсягу функцій, покладених на службу. При цьому практика свідчить, що під час адаптації

на первинних посадах випускники профільних ВНЗ відчують певні труднощі у виконанні своїх безпосередніх організаційно-управлінських обов'язків. З огляду на це важливою та невід'ємною складовою успішної підготовки фахівців із безпеки людини є формування їхньої управлінської компетентності, яка має свої специфічні особливості, відмінні для різних напрямів цієї галузі. Проте для забезпечення благополуччя і здоров'я соціуму всім їм необхідне формування світогляду, який базується на вмінні цілісно бачити різноманітні аспекти середовища життєдіяльності, запобігати агресивному впливу зовнішніх чинників, деструктивним наслідкам недбалої поведінки в екологічних, техніко-технологічних системах і соціальних середовищах.

Проведений нами аналіз науково-педагогічних досліджень і освітньої практики свідчить, що на заваді підвищення якості підготовки майбутніх фахівців ДСНС України постали суперечності між: постійно зростаючими суспільними вимогами до вирішення фахівцями в галузі безпеки людини організаційно-управлінських завдань і реальним рівнем їхньої управлінської компетентності та готовності діяти в ситуаціях невизначеності та ризику; потребою Державної служби з надзвичайних ситуацій у командах підрозділів, здатних ефективно керувати підлеглими відповідно до оперативних завдань, що виникають під час аварійно-рятувальних, пошукових та інших невідкладних робіт, і недостатньою розробленістю теоретико-методологічних засад, науково-педагогічних підходів і методичного супроводу їхньої підготовки до управлінської діяльності в екстремальних, нештатних ситуаціях; об'єктивними вимогами до соціально та професійно важливих управлінських якостей фахівців у галузі безпеки людини і відсутністю цілісної концепції, яка розкриває сутнісні ознаки їхнього особистісно-професійного та морально-вольового розвитку у вимірах управлінської компетентності; традиційним навчально-методичним інструментарієм розвитку особистості майбутнього фахівця з безпеки людини і необхідністю вдосконалення змісту та методів підготовки курсантів до управлінської діяльності з урахуванням дидактичних можливостей новітніх педагогічних технологій; потребою вищих навчальних закладів ДСНС у творчих викладачах, які усвідомлюють потребу підготовки курсантів до управління в професійній діяльності, та недостатньою готовністю науково-педагогічних працівників осучаснювати навчально-виховний процес відповідно до принципів менеджменту і завдань сучасної парадигми освіти. Подолання цих суперечностей потребує вдосконалення професійної освіти майбутніх фахівців у галузі безпеки людини у вищих навчальних закладах ДСНС України.

Для нашого дослідження важливими є ґрунтовні дослідження, присвячені проблемам професійної підготовки фахівців із цивільної безпеки у профільних ВНЗ, які виконали українські вчені О. Бикова, В. Бут, О. Євсюков, М. Коваль, В. Козлачков, М. Козяр [2], М. Корольчук, В. Лефтеров, П. Образцов, І. Овчарук, В. Пліско, Ю. Приходько, В. Садковий, О. Тімченко та ін. Формування управлінської компетентності в майбутніх офіцерів пожежної безпеки у процесі професійної підготовки дослідив В. Король [3]. Окремі аспекти управлінської діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в контексті професійної адаптації вивчали А. Балицька та В. Покалюк [5]. Педагогічні заходи, необхідні для покращення управлінської компетентності у фахівців із надзвичайних ситуацій, на пострадянських теренах розглянули О. Болотін, Т. Данилова, Ю. Дьожкіна, Р. Гусєв, В. Кафідов, І. Лаухіна, С. Маріхін, О. Орлова, А. Порошин, Ю. Панков [4], М. Северин [7], В. Солнцев, О. Узун та ін. Однак, попри всебічне ґрунтовне розроблення теоретико-методологічних засад професійної освіти, в сучасній педагогіці відсутні системні дослідження проблеми психолого-педагогічної підготовки особистості до управлінської діяльності в екстремальних ситуаціях невизначеності та ризику, що ускладнює цілеспрямоване формування відповідної компетентності й одержання прогнозованого позитивного результату під час навчання фахівців у галузі безпеки людини у профільних ВНЗ ДСНС України. Загалом теоретичні розробки та концептуальні підходи до процесу навчання майбутніх фахівців із безпеки людини мають значні розбіжності. Педагогічна наука ще не виробила досконалих механізмів, які б дозволяли конструктивно визначати рівень підготовленості фахівців цього профілю до організаційно-управлінської діяльності, фіксувати якість формування їхньої управлінської компетентності, приймати коректні рішення щодо напрямів модернізації професійної освіти фахівців різних напрямів галузі безпеки людини в розрізі особистісно орієнтованої парадигми освіти. Це викликає потребу пошуку ефективних теоретичних засад і методичних положень щодо вдосконалення підготовки курсантів ВНЗ ДСНС України до управлінської діяльності.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні педагогічної проблеми підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності у вищих навчальних закладах ДСНС України.

Питання безпеки людини в усіх царинах її діяльності надзвичайно складне, комплексне, має глибинний характер, охоплюючи різні ас-

пекти і проблеми буття: психофізіологічні, морально-етичні, світоглядні, релігійно-етнічні, культурні, техніко-технологічні, природні, екологічні тощо. Її основні засади викладені в положеннях Законів України «Про основи національної безпеки України» (2003 р.) [1], «Про вищу освіту» (2014 р.), Кодексі цивільного захисту (2012 р.), Стратегії національної безпеки України (2015 р.), Стратегії реформування системи Державної служби з надзвичайних ситуацій (2017 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Положенні про єдину державну систему цивільного захисту (2014 р.) [6], Положенні про Державну службу України з надзвичайних ситуацій (2015 р.) та інших нормативних актах, які стосуються розвитку професійної освіти у галузі безпеки людини та передбачають оновлення і приведення її у відповідність до сучасних потреб суспільства в Україні й інтегрування нашої держави в міжнародне співтовариство.

Безперечно, проблема безпечної життєдіяльності суспільства не може бути повноцінно розв'язана лише шляхом технологічних інновацій. Для цього потрібні глибокі теоретичні знання принципів безпеки, наслідків дії небезпечних чинників, умов їх проявів і, головне, сукупності організаційно-управлінських методів і положень, які особливо важливі для професійної підготовки фахівців у галузі безпеки людини.

На основі вивчення сучасної науково-педагогічної літератури і практики діяльності навчальних закладів ДСНС України, а також власного багаторічного досвіду педагогічної роботи вважаємо, що підвищення рівня управлінського аспекту професійної підготовки фахівців різних напрямів галузі безпеки людини можливе на основі розроблених теоретичних засад і методичних аспектів системи професійної освіти у профільних ВНЗ, а саме: методологічних основ, моделі підготовки фахівців із безпеки людини до управлінської діяльності, педагогічних умов ефективного формування управлінської компетентності фахівців із безпеки людини, концепції професійної підготовки майбутніх фахівців із безпеки людини до управлінської діяльності, методичних особливостей і технологічного забезпечення підготовки курсантів і студентів ВНЗ ДСНС України до управлінської діяльності. Це потребує розгляду проблеми дослідження на чотирьох методологічних рівнях (філософсько-методологічному, загальнонауковому, психолого-педагогічному та міждисциплінарному) й обґрунтування специфічних принципів підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності; врахування кращого закордонного досвіду навчання цих фахівців (управлінський аспект); ви-

вчення сучасних педагогічних і методичних положень щодо підготовки управлінського персоналу, здатного координувати діяльність функціональних підрозділів, вирішувати організаційно-економічні та виробничо-технічні проблеми, які виникають в особливих умовах.

Педагогічні засади вдосконалення підготовки фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності доцільно розробляти з урахуванням наукових положень: *праксеології*, яка розглядає найзагальніші принципи і шляхи підвищення ефективності професійних, у тому числі управлінських, дій, закономірності раціональної освітньої діяльності; *феноменології* як основи для об'єктивного вивчення свідомості майбутнього фахівця; *гуманістичної парадигми* філософії освіти як методологічного орієнтиру модернізаційних процесів у вищій освіті; філософії *синергетики*, яка передбачає відкритість і спрямованість на розвиток і оптимізацію освітнього процесу; *теорії управління* та *теорії систем* щодо принципів і методів керування процесами й об'єктами освітньої та професійної діяльності. Важливими методологічними підходами до розв'язання проблеми є такі: *системний* щодо вивчення та проектування складних динамічних процесів професійної підготовки; *особистісно орієнтований*, який визначає необхідність формування соціально та професійно важливих якостей фахівця; *діяльнісний* – зорієнтованість освітнього процесу на розвиток управлінських умінь і навичок курсантів (студентів); *полісуб'єктний*, який передбачає рівноправну взаємодію викладачів, курсантів і студентів у процесі навчання; *компетентнісний*, який зміщує акценти освіти на формування в майбутніх фахівців здатності та готовності виконувати продуктивну діяльність, *середовищний*, який наголошує на доцільності формування якостей особистості в контексті типового професійного середовища; *теорії розвитку* та *саморозвитку* особистості; сучасні дидактичні підходи щодо змісту, методів і технологій підготовки майбутніх фахівців до діяльності в особливих умовах.

При цьому формування управлінської компетентності фахівців із безпеки людини набуває ефективності, якщо будуть забезпечені такі педагогічні умови:

- цілеспрямована мотивація курсантів і викладачів до навчання та подальшої управлінської діяльності;
- поглиблення змісту теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців різних напрямів галузі безпеки людини до управлінської діяльності;
- комплексне системно-цільове проектування професійної підготовки курсантів до управлінської діяльності;

– застосування інноваційних технологій, спрямованих на формування та розвиток управлінської компетентності фахівців із безпеки людини.

Для реалізації на практиці запропонованих науково-педагогічних положень необхідно розробити й упровадити організаційно-методичне забезпечення підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності. На наш погляд, це потребує: застосування контекстного навчання в освітньому процесі ВНЗ ДСНС; створення й апробації методики застосування інноваційних педагогічних технологій підготовки фахівців із безпеки людини до управлінської діяльності; вдосконалення змісту, форм і методів формування управлінської компетентності майбутніх фахівців із безпеки людини; визначення критеріїв, показників, рівнів і методів діагностики управлінської компетентності курсантів і студентів ВНЗ ДСНС; підготовки дидактичних матеріалів для вдосконалення підготовки майбутніх фахівців із безпеки людини до управлінської діяльності; визначення та реалізації запропонованих педагогічних умов ефективного формування управлінської компетентності майбутніх фахівців; розроблення плану діяльності педагогічного колективу профільного ВНЗ з удосконалення їхньої підготовки до управлінської діяльності; підготовки методичних рекомендацій для професорсько-викладацького та начальницького складу ВНЗ ДСНС щодо формування управлінської компетентності майбутніх фахівців із безпеки людини.

Загалом, на наше переконання, підготовка майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності як педагогічна проблема потребує:

– теоретико-методологічного обґрунтування напрямів оновлення системи підготовки курсантів ВНЗ ДСНС України до управлінської діяльності;

– створення та використання методики підготовки фахівців із безпеки людини до управлінської діяльності та науково-методичного забезпечення, яке за структурою, змістом, методикою викладання відповідає б чинним стандартам освіти, передбачало практичну реалізацію основних закономірностей і принципів навчання, сприяло інтенсифікації підготовки майбутніх фахівців із безпеки людини;

– впровадження в професійну освіту фахівців у галузі безпеки людини інтенсивних дидактичних систем, індивідуальних навчальних матеріалів у поєднанні з сучасними підходами, що дозволить підвищити розвиток інтелектуального потенціалу курсантів, інтенсивніше формувати організаційні й управлінські компетентності;

– наукової підтримки впровадження інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій у підготовку фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності.

Для покращення системи цивільного, пожежного, екологічного, інформаційного, соціального захисту населення необхідна цілеспрямована багаторівнева підготовка фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності. В умовах трансформації українського суспільства навчальні заклади ДСНС України мають готувати цілісну, гармонійну особистість, здатну якісно виконувати організаційно-управлінські функції, пов'язані з фаховими обов'язками в екстремальних обставинах подолання наслідків надзвичайних ситуацій, а також володіти навичками ефективного менеджменту в різних аспектах життєдіяльності людини.

Відповідне навчання має здійснюватися на основі творчої взаємодії науково-педагогічних працівників і курсантів (студентів) вищих навчальних закладів ДСНС з урахуванням вимог до професійної компетентності та ґрунтуватися на системному підході, теорії управління, сучасних гуманістичних, демократичних, морально-етичних і психологічних засадах, дидактичних і виховних закономірностях і принципах.

Отже, сучасні потреби кадрового забезпечення ДСНС України, теоретичні та практичні аспекти підготовки фахівців різних напрямів галузі безпеки людини до виконання їхніх функцій у ситуаціях невизначеності та ризику потребують підвищення ефективності професійної підготовки курсантів і студентів до управлінської діяльності під час навчання у профільних вищих навчальних закладах. До подальших напрямів наукового пошуку відносимо розроблення концепції підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності, уточнення та деталізацію педагогічних умов ефективного формування управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини, підготовку відповідного навчально-методичного забезпечення.

Література:

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. *Козяр, М. М.* Теоретичні та методичні засади професійної підготовки особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти / *М. М. Козяр*. — Вінниця, 2005. — 37 с.
3. *Король, В. М.* Формування управлінської компетентності у майбутніх офіцерів пожежної безпеки у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти / *В. М. Король*. — К., 2014. — 20 с.

4. *Панков, Ю. И.* Профессиональная управленческая компетентность как фактор оптимизации деятельности руководителя государственной противопожарной службы: социологический анализ : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. социол. наук : спец. 22.00.08 – Социология управления / *Ю. И. Панков*. — М., 2003. — 25 с.
5. *Покалюк, В. М.* Теоретичні засади адаптації до управлінської діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України / *В. М. Покалюк, А. А. Балицька* // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. — Черкаси, 2008. — Вип. 125. — С. 115-119.
6. Положення про єдину державну систему цивільного захисту [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF>.
7. *Северин, Н. Н.* Управление профессиональной деятельностью специалистов пожарной безопасности : монография / *Н. Н. Северин*. — Белгород : ООО «Планета-Полиграф», 2007. — 137 с.
8. Стратегія національної безпеки України [Електронний ресурс] : затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

References (transliterated and translated):

1. Zakony Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy» (Laws of Ukraine «On the Fundamentals of National Security of Ukraine» [Electronic resource]. — Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. [in Ukrainian].
2. *Koziar, M. M.* Teoretychni ta metodychni zasady profesiinoi pidhotovky osobovoho skladu pidrozdiliv z nadzvychaynykh sytuatsii : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra ped. nauk : spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity» (Theoretical and methodical principles of professional training of personnel of emergency units : Author's abstract of Doctor thesis in Pedagogy : specialty 13.00.04 «Theory and Methods of Professional Education»). Vinnytsia, 2005, 37 p. [in Ukrainian].
3. *Korol, V. M.* Formuvannya upravlinskoï kompetentnosti u maibutnikh ofitseriv pozhezhnoi bezpeky u protsesi profesiinoi pidhotovky : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity» (Formation of management competence of future firefighting officers in the process of professional training : Author's abstract of Ph. D. thesis in Pedagogy : specialty 13.00.04 «Theory and Methods of Professional Education»). Kyiv, 2014, 20 p. [in Ukrainian].
4. *Pankov, Yu. I.* Professional'naya upravlencheskaya kompetentnost' kak faktor optimizatsii deyatel'nosti rukovoditel'ia gosudarstvennoy protivopozharnoy sluzhby: sotsiologicheskii analiz : avtoref. dis. na soiskanie nauch. stepeni kand. sotsiol. nauk : spets. 22.00.08 «Sotsiologiya upravleniya» (Professional managerial competence as a factor in optimizing the activities of the head of the state fire service: a sociological analysis: Author's abstract of Ph. D. thesis in Sociology : specialty 22.00.08 «Management Sociology»). Moscow, 2003, 25 p. [in Russian].

5. Pokaliuk, V. M. & A. A. Balytska. Teoretychni zasady adaptatsii do upravlinskoï diialnosti fakhivtsiv operatyvno-riatuvalnoi sluzhby tsyvilnoho zakhystu MNS Ukrainy (Theoretical principles of management adaptation of the specialists of the operational and rescue service of civil protection of the Ministry of Emergencies of Ukraine) // Bulletin of The University of Cherkasy. Series : Pedagogical Sciences. Cherkasy, 2008. Issue 125, pp. 115—119. [in Ukrainian].
6. Polozhennia pro yedynu derzhavnu systemu tsyvilnoho zakhystu (Regulations on a single state system of civil protection) [Electronic resource]. — Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF>. [in Ukrainian].
7. Severin, N. N. Upravlenie professional'noy deyatel'nost'yu spetsialistov pozhar-noy bezopasnosti : monografiya (Management of professional activity of fire safety specialists : Monograph). Belgorod, 2007, 137 p. [in Russian].
8. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy : zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 26 travnia 2015 roku № 287/2015 (Strategy of National Security of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine dated May 26, 2015, No. 287/2015). — [Electronic resource]. — Available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.04.2017

О. Повстин

Підготовка майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності як педагогічна проблема

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню проблеми підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки людини (пожежної, цивільної, екологічної, інформаційної, соціально-психологічної тощо) до управлінської діяльності у вищих навчальних закладах ДСНС України. Підготовка майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності потребує: теоретико-методологічного обґрунтування напрямів оновлення системи підготовки курсантів ВНЗ ДСНС України до управлінської діяльності; створення та використання методики підготовки фахівців із безпеки людини до управлінської діяльності та науково-методичного забезпечення, яке за структурою, змістом, методикою викладання відповідало б чинним стандартам освіти, передбачало практичну реалізацію основних закономірностей і принципів навчання, сприяє інтенсифікації підготовки майбутніх фахівців із безпеки людини; впровадження в професійну освіту фахівців у галузі безпеки людини інтенсивних дидактичних систем, індивідуальних навчальних матеріалів у поєднанні із сучасними підходами, що дозволить підвищити розвиток інтелектуального потенціалу курсантів, інтенсивніше формувати організаційні та управлінські компетентності; наукової підтримки впровадження інноваційних та ін-

формаційно-комунікаційних технологій у підготовку фахівців галузі безпеки людини до управлінської діяльності.

Ключові слова: підготовка до управлінської діяльності, фахівці в галузі безпеки людини, вищі навчальні заклади ДСНС, управлінська компетентність.

O. Povstyn

Preparing Future Human Security Specialists for Management as a Pedagogical Problem

The article is devoted to the theoretical substantiation of problems of future professionals' training efficiency in the field of human security (fire, civil, environmental, informational, social, psychological, etc.) for management activities in the higher educational establishments of State Emergency Service of Ukraine. The training of future specialists in the field of human security for management activities requires: theoretical and practical substantiation of directions that will update the system of the higher educational establishments of State Emergency Service of Ukraine for management activities; creating and using methods of preparing human security specialists for management activities and scientific-methodological support that will ensure that the structure, content, teaching methods correspond to the current standards of education, providing with the practical implementation of the basic laws and principles of training, will help intensify training of future human security specialists; introduction of intensive teaching systems, individual training materials combined with modern approaches into the process of human security specialists' training that will enhance the development of cadets' intellectual potential, form a stronger organizational and managerial competence; scientific support and implementation of innovative information and communication technologies for training the human security specialists for management activities.

Key words: preparation for management activities, specialists in the field of human security, higher educational establishments of State Emergency Service, managerial competence.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор А. В. ЛИТВИН